

Sándor Pál László (1978) latin nyelv-
tanár, az ELTE BTK Ókortudományi
Doktori Programjának hallgatója.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
*Nagy Sándor látogatása a török kori
Budán* (2014/1).

A harcos oroszlán

Az oroszlán irodalmi jellemzése Plinius *Naturalis historiájában*

Sándor Pál László

Idősebb Plinius *Naturalis historia* című enciklopédikus műve a klasszikus ókor természettudományos ismereteinek egyik legnagyobb ránk maradt gyűjteménye. Hosszú évszázadokon keresztül befolyásolta a természettudományok alakulását:¹ főleg gyógyászati és csillagászati könyvei szolgálták a praktikus ismeretek forrásául egészen a középkor végéig.² Később, amikor az európai tudományok fejlődése miatt már túlhaladottá vált, az enciklopédia inkább a filológiai kutatás érdeklődését vonta magára. Plinius ugyanis fáradhatatlanul kivonatolta, összegezte az antik forrásokat,

1. kép. Aššur-bān-apli oroszlánvadászata. Ninive, Északi Palota, Kr. e. 669–630. British Museum, London

ezáltal sokat megőrzött számunkra rég elveszett művekből. Ennek köszönhetően tehát valamiféle híd szerepét töltheti be a legrégebbi és a legutóbbi idők között.

Am az egyszerű közvetítői szerepen túlmenően a kutatás látóterébe az utóbbi évtizedekben más szempontok is bekerültek. Így egyre inkább felfedezzük a *Naturalis historia* gazdag filozófiai háttérét és mondanivalóját; illetve egyre elfogadottabbá válik a mű önálló irodalmi teljesítményként való szemlélete.³ Nemcsak magáról a természetről tudhatunk meg többet az enciklopédiát olvasva, hanem arról a világnézetéről is, amellyel Plinius mint ember a természetre tekintett. Nyomon követhetjük, hogy a római kutató, amikor enciklopédikus igénnyel az általa hozzáférhető tudásanyag átfogó leírására vállalkozik, hogyan lát neki, milyen információkat tart közlésre alkalmasnak, és miket mellőz, milyen rendszer alapján csoportosít, és így tovább. Mindebből remélhetőleg következtetni tudunk arra, hogyan látták maguk a rómaiak a világot két évezreddel ezelőtt: mi volt számukra fontos a természeti és kulturális környezetből.⁴ Annak elemzésével tehát, hogy Plinius milyen fogalmakat alkotott a természet általunk is ismert dolgairól, valamelyest betekintést nyerhetünk a kora császárkori római tudományos gondolkodásba. Ezt az aspektust a *Naturalis historia* állatokról szóló könyvein keresztül igyekszem vizsgálni. Az a mód például, ahogyan Plinius emberi tulajdonságokkal ruhazza fel az állatokat, sokat elárul abból, milyen fogalmai lehettek neki magának, illetve a korabeli olvasónak az ember-világgal kapcsolatban.

Plinius a *Naturalis historia* nyolcadik, szárazföldi állatokról szóló könyvében nagy terjedelmet szentel az osroslán bemutatásának. Az osroslán egyike azon állatoknak, amelyek szimbolikája végigvonul az emberiség történetén. Ábrázolásaival már az őskori barlangfestményeken is találkozhatunk;⁵ az ókori Egyiptom, Mezopotámia, India, Kína művészetében és építészetében az egyik leggyakrabban megjelenített állat. Nem ritkán osroslánfigurák állnak őrt városok bejáratánál (például a babilóni Istar-kapu felé vezető felvonulási út mázastéglaborítású falain, valamint Mykéné város kapuján), vagy éppen templomok, pagodák előtt Egyiptomban és Kínában.

A mitológiában szerte a világon ismerünk olyan osroslánölő hősoket, mint Gilgameš, Sámson vagy Héraklés. Az uralkodót dicsőítő asszír domborművek kedvelt témája az osroslánvadászat, és a Közel-Keleten az osroslán alakjához a legkülönbözőbb szimbolikus jelentések is kapcsolódnak. Magában a Bibliában az egyik leggyakrabban előforduló és leggazdagabb szimbolikával rendelkező állat az osroslán. A *Jelenések könyve* 5. 5 Jézust „Júda osroslánjának” nevezi.

Ereje, bátorsága, méltósága folytán az osroslán harcosok és uralkodók (így Osroslánszívú Richárd) kedvelt jelképe még a középkorban és az újkorban is. A heraldikában magasan felülreprezentált a többi állathoz képest. Napjainkban tizenöt európai állam címerében találunk osroslánt, tehát a kontinens országainak egyharmadánál. Összehasonlításul: az afrikai

2. kép. Nagy Sándor és társa, Craterus osroslánnal harcol.
Kr. e. 3. századi mozaik. Régészeti Múzeum, Pella

országok címereiben számszerűen is ritkább az előfordulása, az arányokat tekintve pedig csak ötödrészüknél, ami egyértelműen kultúrtörténeti okokra enged következtetni. Feltehetőleg közrejátszik ebben az a különbség, hogy az afrikai népek osroslánokkal kapcsolatos tapasztalatai kevésbé fonódtak össze olyan, az irodalmi hagyományból származó, szimbolikus képzetekkel, mint az uralkodói vagy hősi erények.

Az osroslán szimbolikája a görög–római irodalomban is a kezdet kezdetétől fogva jelen van. Már a homérosi eposzokban is megjelenik az a fajta ábrázolásmód, melynek nyomait a pliniusi szövegben is tetten érhetjük.⁶ Homéros az *Ilias* epikus hőseit számos helyen osroslánhoz hasonlítja:⁷ gondoljunk például Tlépolémos szavaira az V. ének 639. sorából:

*Mily másképp szólnak Héraklés édesapámnak
hős-erejéről, mert hisz osroslánszívű vitéz volt!*⁸

Nyilván nem találjuk meglepőnek, ha hasonló sztereotípiák-nal rendszeresen találkozunk a Homéros utáni költői művekben is. A következő elemzésben azt kívánom bemutatni, hogy az irodalmi hagyományhoz köthető, mintegy az irodalmi elvárásainknak megfelelő klisék hasonlóképpen megjelennek a *Naturalis historia* szövegében is. Plinius enciklopédikus szemléletére jellemző, hogy a világ egészét mint organikus egészet igyekszik megragadni – ennek következtében a szövegben természettudományos és irodalmi jellegű motívumok egyaránt felismerhetők. Plinius a forrásaira néhol a szerző megnevezésével hivatkozik, néhol pedig mintegy magától értetődően folytatja az irodalmi hagyományt a forrás megnevezése nélkül.

A klasszikus ókorban még nem létezett biológiai rendszer-tan, ezért egy enciklopédista szerző saját maga szembesült az élőlények rendszerezésének problémájával. A szöveget olvasva hamar nyilvánvalóvá válik, hogy Plinius módszere távol áll a mai tudományos elvárásainktól. Jól mutatják ezt a szöveg legnagyobb egységeinek, azaz maguknak a könyveknek a témái: szárazföldi állatok (8. könyv), vízi állatok (9. könyv), madarak (10. könyv), ízeltlábúak (11. könyv). Ezen belül a felszínes szemlélőnek könnyen támadhat az a benyomása, hogy a kisebb egységek átgondolatlanul, jegyzetszerűen követik egymást. Ennél azonban többről van szó: az állatokról szóló könyvekben az egyes témákat átfogó rendezési elvként

3. kép. Hercules legyőzi a nemeai oroszlánt.
Az ún. Campana-reliefek egyike, Kr. e. 1. – Kr. u. 1. század

jól tetten érhető egy jellegzetes asszociációs technika, melynek alapján az állatfajok bemutatásai felsorakoznak, kiegészülve hosszabb-rövidebb kitérőkkel.⁹ Tehát az egyik élőlény bemutatása a másikat úgy követi, hogy valamely közös motívumról asszociálunk a következőre. Például a békák ugyanúgy kétléltű életmódot folytatnak, mint a tengeri tehén; a tarajos sül téli álmat alszik, hasonlóan a medvéhez, és így tovább.

Amikor pedig egy-egy bővebb téma szervesen kapcsolódik valamely állat bemutatásához, akkor kerülnek be a szövegbe nagyobb kitérők, melyek nem is mindig biológiai tárgyúak. Például az egyiptomi íbisz öngyógyító képessége kapcsán hosszas kitérő következik arról, hogyan gyógyítják magukat az állatok, illetve hogyan képesek természeti katasztrófák előrejelzésére. A birka néhány soros leírása voltaképpen a gyapjával kapcsolatos tudnivalókra szorítkozik, majd egy terjedelmes betoldás szól a gyapjúkészítésről és a különféle ruhákról. Mindezek a jellegzetességek egy olyan egységes világszemléletből fakadnak, melyben minden mindennel összefügg.¹⁰

Egy másik jellegzetes rendező elv, mely nemcsak az állatokról szóló könyveken, hanem az egész enciklopédián végigvonnul, a legnagyobb egységektől a legkisebbekig: az ún. *descensus* elve,¹¹ mely azt jelenti, hogy sorrendben mindig a nagyobb vagy a szubjektíve fontosabbnak tartott dolgoktól haladunk a kisebbek, illetve kevésbé fontosak felé. Ennek megfelelően a szárazföldi állatokról szóló könyv az elefánt bemutatásával kezdődik, mely ráadásul terjedelmét tekintve is jelentős részt foglal el a szövegből: 11 fejezetet az 59-ből. A következőkben mindvégig megfigyelhető, hogy a kulturális szempontból je-

lentőséggel bíró állatok bemutatása nagyobb terjedelemben történik, míg a kevésbé jelentőséké meglehetősen szűkszavú, és általában csak néhány sorra szorítkozik. A szelekció során tehát jól megfigyelhető az emberközpontú szemléletmód, ami természetesen a korabeli római szempontjait jelenti – s ezek azok, amelyek jelen tanulmányban érdekelnek bennünket. Csupán néhány szórványos mondat foglalkozik például a tigrissel, amely az ázsiai kultúrákban kiemelt jelentőségű állat, viszont a görög-római kultúrában nem játszott különösebb szerepet. Ezzel szemben az oroszlánról szóló rész a hosszabbak közé tartozik, mely egyértelműen az állat kulturális jelentőségének köszönhető, és az ilyen jellegű motívumok hangsúlyosan meg is jelennek a szövegben.

Mint fentebb utaltunk rá, irodalmi forrásokból világos leírásokkal rendelkezünk arról, milyen a jó harcos, a jó uralkodó, illetve a rossz harcos, a rossz uralkodó. Ezeket a jegyeket az oroszlánokra mint az állatok királyára vonatkozóan fogjuk röviden áttekinteni. Így tulajdonképpen azt a kérdést is vizsgáljuk, hogy mennyiben tekinthető Plinius ábrázolásmódja természettudományosnak, vagy mennyiben illeszkedik inkább az irodalmi hagyományba. Régi probléma ugyanis, hogy vajon a *Naturalis historia*t érdekességek laza gyűjteményének tekintsük-e, mint amilyen például Gellius műve, a *Noctes Atticae*, vagy a kor mércéjének megfelelő, komoly tudományos munkának.

Az enciklopédia oroszlánról szóló részében megtalálhatóak azok az elemek, amelyeket egy tudományos bemutatástól elvárunk: például a testalkatával és földrajzi elterjedésével kapcsolatos adatok. Ezeknek a biológiai információknak a legnagyobb része jól nyomon követhetően Aristotelés *De historia animalium* című munkájából származik. Például az a jellegzetes motívum, hogy az oroszlán a lábát felemelve vizel, a kutyához hasonlóan (*Naturalis historia* VIII. 16. 46; Aristotelés: *De historia animalium* 594b20). Aristotelés egyéb állattani könyveire egyetlen kivételtől eltekintve az oroszlánról szóló részben nem találunk utalásokat (*Naturalis historia* VIII. 16. 44, vö. Aristotelés: *De generatione animalium* 650a30; 660b20), noha azokban biológiailag jóval részletesebb leírásokkal találkozhatunk. Plinius szemmel láthatóan nem ezekre az információkra helyezi a hangsúlyt.

A pliniusi szöveg jelentős hányada viszont történeti típusú elbeszélés, például arról, hogy mikor és kik mutattak be először oroszlánokat cirkuszi játékokban (*Naturalis historia* VIII. 16. 53).¹² Más helyeken tudományos megfigyelések alapján magyaráz ismert anekdotákat, például egy Lysimachos nevű férfinak az esetét, akinek Nagy Sándor parancsára egy bekötött szemű oroszlánnal kellett megvívnia (*Naturalis historia* VIII. 16. 55). Plinius a történetet annak illusztrálására hozza fel, hogy az oroszlánnak a látása a legfontosabb a harcban.

Megtaláljuk továbbá a közismert Androcles-történet egyik variánsát is (*Naturalis historia* VIII. 16. 57–58). Az anekdota szerint Androclest, a szökött rabszolgát halálra ítélik, és a Circus Maximusban egy oroszlán elé vetik. Azonban a fenevad ahelyett, hogy széttépné, barátságos érülettel közelít az elítélthez. A császár érdeklődésére Androcles elmeséli, hogy szökése után több évet töltött a sivatagban, ahol találkozott ezzel a bizonyos oroszlánnal. Az állat önként közelítette meg, hogy segítséget kérjen, mivel egyik lába sérült volt. Androcles pedig segített rajta, azaz kihúzta a talpába fűródött tövist, majd

ellátta sebtét. Ezek után évekig barátságban éltek a sivatagban, az oroszlán élelemmel látta el a férfit – mígnem egymástól függetlenül mindkettejüket foglyul ejtették, és a Circus Maximusba vitték. Plinius története egy Elpis nevű, samosi illetőről szól, aki hasonló módon segített egy oroszlánon, s ezért az állat cserébe szintén megosztotta vele zsákmányát. Ebben a variánsban nem jelenik meg a cirkuszi játékok motívuma. Plinius ezzel az anekdotával is példázza ama megfigyelését, miszerint az állatok ösztönösen kitüntetett figyelemmel viszonyulnak az ember felé, akár mert tudják, hogy tartaniuk kell tőle, akár mert segítséget remélhetnek.

A fenti betoldások azonban nem Aristoteléstől származnak. Olvashatunk továbbá olyan részeket is, elkeveredve a többi adattal, melyek maguk is anekdotaszerű motívumoknak tekinthetők. Ezek a megjegyzések pusztán csak antropomorf jellegük miatt érdekesek, mivel emberi fogalmakat vetítenek az oroszlánra. Mai szemünkkel meglepőnek találjuk, hogy egy állat leírásakor az etikai karakterének a bemutatása is szerepet kap.

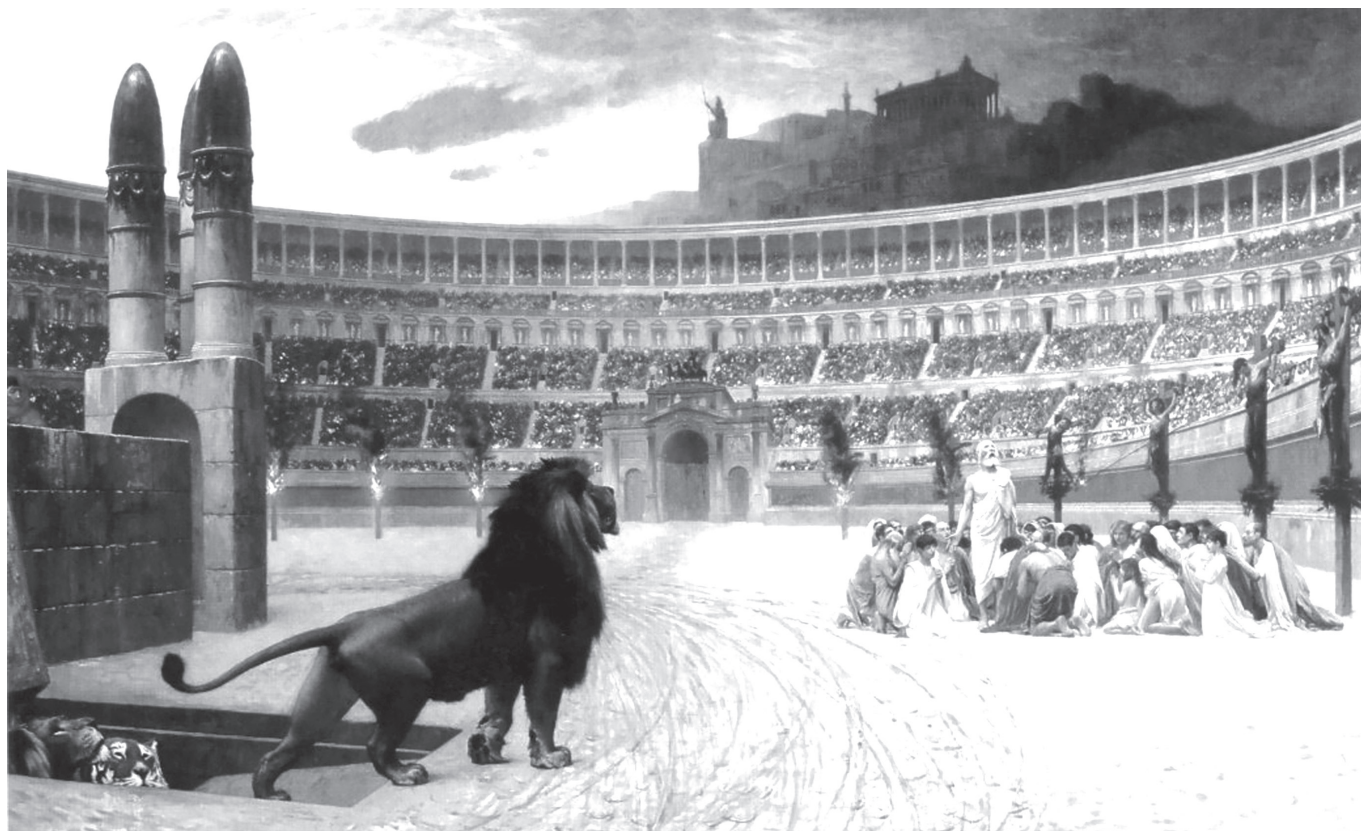
Néhány részlet pedig abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy célja kifejezetten az oroszlán harcos, uralkodóhoz illő jellemének ábrázolása – s ezáltal voltaképpen irodalmi klisék folytatásának tekinthető; az előzményeket mintegy természetes kiindulópontnak veszi. Ilyen betoldásokkal számos ponton találkozunk a szövegben, melyek közül most hármat emelnék ki.

A 16. 48-ban olvassuk: „A vadállatok közül kizárólag az oroszlánban van meg az esdeklőkkel szembeni könyörületesség, a legyőzötteket megkíméli” (*Leoni tantum ex feris clementia in*

supplices, prostratis parcat). Majd Plinius hozzáteszi: „és amikor dühöng, akkor is inkább a hímekekre, mint a nőstényekre ordít” (*et ubi saevit, in viros potius, quam feminas fremit*); mégpedig a következő indoklással: annak a nemes állatnak, amelyik az összes többinek parancsol, méltatlan az efféle zsákmány. Lejebb így folytatja: „Ha megsebesül, csodálatos megfigyelőképességével a megsebzőjét felismeri, és bármekkora sokaságból célba veszi” (*vulneratus observatione mira percussorem novit, et in quantalibet multitudine adpetit*) (VIII. 16. 51).

E három jellemvonás közül Aristotelésnél csak az utóbbinak találjuk meg a konkrét előzményét: annak, amelyik a bosszúálló oroszlánra vonatkozik (*De historia animalium* 629b20). Ha felvetjük a kérdést, hogy lehetett-e Aristotelésnek valamilyen irodalmi előképe, nyilvánvalóan az *Ilias* jut eszünkbe. Homérosznál gyakori kép a sebzett oroszlán, amely semmivel se törődve, mindenáron bosszút áll. Például a III. ének 23–38. sorában Menelaos úgy örül meg Alexandrosnak, akár az oroszlán, mert arra gondol, bosszút állhat azon, aki megsértette.

A másik két pliniusi megjegyzésnek azonban, miszerint az oroszlán megkíméli a legyőzötteket, és nem támad meg nőstényeket, Aristotelésnél semmi nyomát nem találjuk. Ellenben mindhárommal kapcsolatban eszünkbe juthat egy-egy híres vergiliusi szöveghely. Az elsővel kapcsolatban: *parcere subiectis et debellare superbos* (*Aeneis* VI. 853), magyarul: „megkímélni a meghódoltakat és legyőzni a gőgöseket”. Ez a szinte szállóigévé vált kifejezés az *Aeneis* VI. énekének jóslatában hangzik el. Közismert jelenet az eposzban, amikor a főhős, Aeneas leszáll az alvilágba, hogy halott apjától, Anchisestől kér-

4. kép. Jean-Léon Gérôme (1824–1904): *A keresztény mártírok utolsó imája* (*La dernière prière des martyrs chrétiens*). Walters Art Museum, Baltimore

5. kép. Oroszlánvadászat. Észak-Afrikai mozaik. Tripoli Múzeum

jen jóslatot, azaz eligazítást az új haza megtalálásához. Ekkor fogalmazódik meg a híres hitvallás a római nép hivatásáról és a világban betöltött szerepéről. A néhány soros leírás lényege, hogy a rómaiak feladata az emberiség feletti uralkodás: „hatalmukkal uralkodni a népeken” (*regere imperio populos*), illetve a mindennapi élet kereteinek meghatározása: „a békeidőnek szabályt kiróni” (*pacique imponere morem*; vö. a római jog rendszerével). Mivel tehát a rómaiak magukra mint a többi nép feletti uralkodókra tekintettek, érthető, ha az oroszlán, az állatok királya és a hozzá kapcsolódó szimbolika kiemelt helyet foglal el a *Naturalis historia* állatokról szóló könyveiben is.

A fent említett másik pliniusi megjegyzéshez („és amikor dühöng, akkor is inkább a hímekre, mint a nőstényekre ordít”) az *Aeneis* II. énekében, a Helené-epizódban találunk párhuzamba állítható részletet. A jelenet Trója pusztulásakor játszódik le, mikor Aeneas a Vesta-templomban rátalál az ott rejtőzködő Helenére. Első felindulásában meg akarja őt ölni mint a trójai háború tulajdonképpen okozóját, de anyja, Venus istennő megjelenik előtte teljes valójában, és lebeszéli erről. Érvelésében először is figyelmezteti Aeneast a küldetésére, másodsor, hogy a város pusztulása a végzet rendelése volt. A leírásban először Aeneas belső vívódásáról olvashatunk, aki tisztában van vele, hogy nem harcoshoz méltó dolog egy nő megölése: „sose volt egy nőn hőstett boszut állni, / úgyszintén ily győzelmet dicsérni se szoktak” (*nullum memorabile nomen / feminea in poena est, nec habet victoria laudem*; II. 583–584).¹³

Végül a harmadik pliniusi megállapításhoz: a bosszúálló hős alakja az *Aeneis* záró képsoraiban jelenik meg, egy hosszabb

szakaszban, a nagy rivális, Turnus legyőzésekor (XII. 681–790, 887–952). Aeneasnak az eposz XII. énekében, a trójaiak Latiumban való letelepedése, illetve Lavinia kezének elnyerése érdekében párviadalban meg kell küzdenie a rutulusok királyával, Turnusszal. A végső leszámolásra Aeneast a dühös bosszúvágy is hajtja, ugyanis Turnus az előzetes harcok során megölte Evander fiát, Pallast, akit Aeneas fogadott fiának tekintett.

Előképek epikus művekben az első két motívummal kapcsolatban nincsenek, legfeljebb az első esetben Cicero, Livius, Polybius, Horatius és Caesar jöhet szóba,¹⁴ a nőikkel kapcsolatban pedig *expressis verbis* leírva sehol nem találjuk, hogy dicstelen lenne a megölésük. (Helené meggyilkolásának ténye és jogszerűségének indoklása megjelenik Euripidés *Orestésé*-ben.¹⁵) De az *Aeneis* kiemelkedő szerepe, s ezen belül az idézetek kiemelt pozíciója miatt – akár vannak, akár nincsenek más párhuzamok – a fenti két szöveghely Pliniusnál jellegzetesen „vergíliusi” színezetű, miközben az eposz költője egyikenél sem alkalmaz *oroszlános hasonlatot* (egyedül a harmadik helyen, a Turnus megölését leíró, bosszúálló jelenetkor). Úgy tűnik tehát, hogy az ideális hős viselkedési mintáit éppen Plinius kapcsolja össze az oroszlánok jellemzésével.

Pliniusnál nem hasonlatok szerepelnek, hanem éppen arról az itt megkonstruált „valóságalemről” olvasunk, amelyen egyébként az irodalmi hasonlatok alapulnak: mintha visszamenőlegesen megalkotná azt a „tudást”, amely alapján az epikus hősöket oroszlánként jellemezhetjük – még azokat a vergíliusi hősöket is, akiket az adott helyeken a vergíliusi elbeszélő éppen nem hasonlít oroszlánhoz. A *Naturalis historia* szóban forgó helyein

az oroszlán nem költői struktúrában jelenik meg, hanem sokkal konkrétabb leírásban. Mégis megtaláljuk ugyanazokat az irodalmi motívumokat: mintha a hasonló és a hasonlított közötti határok elmosódnának. Az eposz szokásos eljárása a visszájára fordul: nem a kiemelkedő harcos hősiességét érzékelteti az oroszlán képének felidézése, hanem az oroszlán lovagias viselkedésének képzete nyer az epikus irodalomból megismert formát.

Talán túlzás lenne azt állítani, hogy közvetlen összefüggés van az említett művek között, de az biztos, hogy olyan általános mintát ad mindegyik, ahol a hősiességgel kapcsolatos alapkérdések fogalmazódnak meg. Mondhatni: a nemesen viselkedő harcos jellemzése ugyanazon a gondolati síkon mozog.

A feszültség akkor lép fel, amikor az irodalmi hagyományokba jól illeszkedő leírások a tapasztalati megfigyelésekkel nem bizonyulnak összeegyeztethetőnek. Hiszen hogyan is ismerné fel az oroszlán a prédaállat nemét, és hogyan lehetne a nőstényekkel szemben kíméletes? Továbbá Plinius a harcoló és vadászó oroszlánt mindvégig magától értetődően hímneműnek fogja fel, holott köztudottan inkább a nőstények a zsákmányszerzők. Nőstény oroszlánokról Plinius egyetlen kontextusban tesz említést: amikor azok *adulterium*áról, házasságtöréséről beszél. Tehát a mai olvasóban joggal merül fel a kérdés, hogy miféle megfigyelések állhattak ezek mögött a beszámolók mögött egyáltalán.

Ráadásul néhány állatfaj esetében az említett pontatlanságoknál sokkal nagyobb képtelenségeket is olvashatunk. Ha hozzátesszük, hogy ez a szemlélet nemcsak a zoológiai könyvekre terjed ki, hanem az enciklopédia egészére, például az emberekről, a földrajzról vagy a gyógyító szerekről szóló könyvekre is, akkor már nem zárhatjuk le a kérdést azzal – ahogyan a 19. századi kritika tette –, hogy Pliniusnak nem volt

erőssége az állattani megfigyelés. Az egész *Naturalis historia*-hoz nem érdemes úgy viszonyulni, hogy szerzője tudatlan volt, aki nem megfelelően kezelte a valóságot.

Ehelyett inkább olyasféle következtetésre juthatunk, hogy az enciklopédia egy sajátos képződmény, melyben az irodalmi hagyomány összefonódik a természet megfigyelésével. Plinius a valóságot a kulturális tradíció szemüvegén keresztül látatja, amelytől azt már soha többé nem lehet elválasztani. A leírt jelenség és a hagyományosan neki tulajdonított jellemzők közt nem tesz éles különbséget, s ez a miénktől teljesen eltérő viszonyt eredményez: Plinius számára az említett pontokon egyáltalán nem merült fel az igény, hogy szétválassza a kulturális hagyományt a biológiai megfigyeléstől. Olyannyira nem, hogy még formai szinten sem különíti el az egyes témákat és motívumokat, hanem azok legtöbbször átfedik egymást. Mi magunk sem tudjuk mindig egyértelműen kategorizálni a megállapításokat: például az „ügyet sem vetnek a sebesülésekre” (*contemptores vulnerum*) kifejezés jól megfér a biológiai jellemzők felsorolásában, ugyanakkor a harcos oroszlán „jellemének” ábrázolására is szolgál.

Mindez arra utal, hogy akárcsak egykor maga a szerző, úgy az olvasó is hiába próbálná elvonatkoztatni szemléletét az adott kultúráétól, amelybe beleszületett. Hiába váránk tehát Pliniustól, hogy csak a természetről beszéljen, a pusztá megfigyelésekre szorítkozva, hozzákapcsolt jelentések nélkül. A folyamat tehát kétirányú: a természet megfigyelése hat az emberre, az emberi nézőpont pedig meghatározza, hogyan látjuk a természetet. Plinius gondolatvilágában e kettő éppúgy szerves egységet alkot, akárcsak a királyokéban, akik magukat oroszlánokhoz hasonlították.

Jegyzetek

- 1 Nauert 1979, 73–78; Doody 2010, 31–35.
- 2 Albrecht 2004, 1018; Doody 2010, 14–15.
- 3 Darab 2012, 13–14, 20.
- 4 Vö. Murphy 2004, 1.
- 5 Kalof 2007, 13–17.
- 6 Nyilvánvaló azonban, hogy még ősbib, keleti hagyományból erednek, már csak az oroszlánok földrajzi elterjedését figyelembe véve is, illetve az említett írásos és képzőművészeti emlékek tanúsága szerint.
- 7 Leaf 1902, 660.
- 8 Devecseri Gábor fordítása.
- 9 A *Naturalis historia* beosztását és részleteit az alábbi kiadás alapján közlöm: Plinius Maior: *Naturalis Historia*. Vol. II. Ed. C. Mayhoff. Stuttgart, 1986.
- 10 Beagon 2005, 26–27.
- 11 Darab 2012, 21; vö. Doody 2010, 27.
- 12 A cirkuszi játékok kérdése tipikusan római jellegzetesség, és megjelenik minden olyan állat bemutatásában, amelyeket a látványosságokhoz szokás volt felhasználni.
- 13 Lakatos István fordítása.
- 14 Cicero: *A köteleességekről* I. 35; Polybios XVIII. 37. 7; Livius XXX. 42. 17; XXXVII. 45. 8. sk.; Horatius: *Carmen Saeculare* 49 skk.; vö. Austin 1977, 264. Austin nem említi Caesart, pedig nála számos előfordulása van a motívumnak, pl. *A gall háború* II. 28. 3. Sem Servius, sem Norden nem fűz semmit az adott vergiliusi sorhoz.
- 15 „There is a little doubt, that the argument derives from Eur. *Orest.* 1132. ff. (cf. Heinze, p. 48.)”, Austin 1964, 225.

Bibliográfia

- Albrecht, M. von 2004. *A római irodalom története*. I–II. Budapest.
- Austin, R. G. 1964. *P. Vergilii Maronis Aeneidos Liber Secundus*. Oxford.
- Austin, R. G. 1977. *P. Vergilii Maronis Aeneidos Liber Sextus*. Oxford.
- Beagon, M. 2005. *The Elder Pliny on the Human Animal*. Oxford.
- Darab Á. 2012. *Plinius természetrajza*. Budapest.
- Doody, A. 2010. *Pliny's Encyclopedia. The Reception of the Natural History*. Cambridge.
- Kalof, L. 2007. *Looking at Animals in Human History*. London.
- Leaf, W. (szerk.) 1902. *Homeros, The Iliad*. Vol. II. New York.
- Murphy, T. 2004. *Pliny the Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia*. Oxford.
- Nauert, Ch. G., Jr. 1979. „Humanists, Scientists and Pliny: Changing Approaches to a Classical Author”: *The American Historical Review* 84/1, 72–85.